

СКАКАЛЬСЬКА

Ірина Богданівна

доктор історичних наук, доцент,
Кременецька обласна гуманітарно-
педагогічна
академія ім. Тараса Шевченка
(м. Кременець)

ПРОСОПОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

У статті проаналізовано матеріали наукових доробків волинських вчених та відображено їх роль в історії національного відродження України. Сформовано просопографічний портрет наукової еліти краю. Зокрема, розкрито науково-дослідницьку діяльність, умови праці, оточення регіональної еліти Західної Волині, наприклад, дослідника-краєзнавця М. Теодоровича, вченого, археолога та історика О. Цинкаловського, священника, археолога, етнологу Ю. Шумовського, інженера А. Шумовського, вченого-металознавця І. Феценка-Чопівського, мовознавця Б. Кобилянського, історика церкви, професора В. Біднова та ін. При цьому враховано соціокультурні особливості та інтелектуальне середовище, в якому вони працювали. Показано складність організації наукової праці інтелігенції в умовах бездержавності.

Ключові слова: *просопографія, інтелігенція, наукові дослідження, Західна Волинь, еліта, музей.*

В статье проанализированы материалы научных произведений волинских ученых и отражена их роль в истории национального возрождения Украины. Сформирован просопографический портрет научной элиты края. В частности, раскрыто научно-исследовательскую деятельность, условия труда, среда региональной элиты Западной Волини, например, исследователя-краеведа М. Теодоровича, ученого, археолога и историка А. Цинкаловского, священника, археолога, этнолога Ю. Шумовского, инженера А. Шумовского, ученого-техника И. Феценко-Чопивского, языковеда Б. Кобылянського, историка церкви, профессора В. Биднова др. при этом учтено социокультурные особенности и интеллектуальная среда в которой они работали. Показано сложность организации научной работы интеллигенции в условиях отсутствия своего государства.

Ключевые слова: *просопография, интеллигенция, научные исследования, Западная Волинь, элита, музей.*

The article outlines the scientific heritage of Volyn materials scientists and reflected their role in the history of national revival of Ukraine. Formed

prosopografichnyy portrait scientific elite. In particular, disclosed research and development, working conditions, environment regional elite of Western Volyn for example, researcher-ethnographer N. Teodorovich, scientist, archaeologist and historian O. Tsynkalovsky the priest, archeologist, ethnologist Y. Shumovskyj, engineer A. Shumovskyj, scientist metaloznavtsya I. Feschenko-Chopivskyj, B. Kobylyanskyu linguist, historian of the church, Professor V. Bidnov others. Displaying complexity of the organization of scientific work of intellectuals.

Key words: *prosopography, intellectuals, research, Western Volyn elite, Museum.*

Сьогодні біографістика відкриває нові можливості для реконструкції минулого, дозволяє вивчити процеси культурного та наукового прогресу через життєпис вчених, які своєю діяльністю зміцнювали національну духовність українського народу, також дає право накреслити шляхи для сучасного прогресивного наукового поступу. Історія держави, народу, кожного напряму діяльності є персоніфікованою, бо всі об'єктивні процеси суспільно-політичного та культурного розвитку проходять через індивідуальний досвід. У цьому контексті особливої актуальності набуває вивчення української наукової думки Західної Волині через окремі постаті, при цьому створивши світоглядний портрет вчених. Саме через призму минулого можемо простежити стан сучасної науки і перспективи її розвитку.

Метою статті є реконструкція наукової діяльності українських вчених міжвоєнної Західної Волині ХХ ст. для створення просопографічного портрету. Основні завдання: виокремити головні напрями досліджень волинської наукової еліти; окреслити особистий внесок та визначити місце кожного з вчених у становленні та розвитку націєтворчих ідей Західної Волині міжвоєнного періоду; глибше зрозуміти формування світоглядних засад волинської інтелігенції.

Тематика знайшла часткове висвітлення у вітчизняній науці. У другий том книги «Роде наш красний...» входять праці, що містять аналіз дослідження наукових доробків відомих волинян [14]. Заслужують на увагу, в контексті нашої проблематики, праці присвячені вченому-металознавцю І. Фещенку-Чопівському [14], [35], історика, археологу О. Цинкаловському [9], професору

В. Біднову [29]. Зауважимо, що на даний час немає комплексного дослідження проблеми.

Одним із напрямів у діяльності волинських інтелектуалів були наукові розвідки. Маємо констатувати той факт, що на території Волинського воєводства не було українських наукових установ, були відсутні вищі українські навчальні заклади, тому відповідної бази для наукових досліджень теж не було. Це гальмувало розвиток науки або спрямовувало її в русло лише гуманітарно-суспільних напрацювань, обминаючи природничі, технічні та інші галузі. Відмітимо те, що українські науковці співпрацювали з польськими вченими та науковими установами Другої Речі Посполитої. Так, при Кременецькому ліцеї діяв Волинський науковий інститут. Його завданням було координувати проведення наукових досліджень Волині, опрацьовувати вже зібраний матеріал. Серед основних напрямів його роботи була організація краєзнавчих досліджень, видання наукових праць та проведення конференцій [6, арк. 1]. Зрозуміло, що навколо Волинського наукового інституту об'єднувались польські вчені, проте дотичними до його роботи були й українські діячі.

Центрами краєзнавчих досліджень стали музеї, зокрема, важливим осередком наукових розвідок був Музей Кременецької землі імені доктора Віллібальда Бессера. Він заснований у 1937 р. у складі Кременецького ліцею та знаходився в одному з корпусів навчального закладу. Відзначимо той факт, що з перших місяців своєї роботи музей налагодив співпрацю з іншими науковими установами. Зокрема, велась постійна переписка його співробітників з колегами, наприклад, з Українським народним музеєм «Гуцульщина» ім. Йосафата Кобринського у Коломиї, Природничим музеєм у Гродно, Археологічним музеєм у Варшаві, з останнім здійснювався обмін археологічними експонатами [24, арк. 9, 10, 62, 102, 104].

Характерно, що важливе місце у наукових пошуках національної волинської еліти займали краєзнавчі дослідження. Інтелектуали розуміли, що розвиток краєзнавства впливає на державотворчі процеси, на формування

нового національно-свідомого покоління. Відомим краєзнавцем-дослідником був Микола Теодорович. Його праці початку ХХ ст. стали основою для подальших краєзнавчих пошуків. У сфері наукових зацікавлень дослідника була історія Волині. У його книзі «Місто Володимир Волинської губернії у зв'язку з історією Волинської ієрархії» подається історія цього древнього міста [22]. У 1904 р. вийшла друком у м. Сідлець праця М. Теодоровича «Історія міста Кременець», в якій він запропонував свої погляди з історії міста Кременця Волинської губернії [21]. Краєзнавець М. Теодорович належить до волинських краєзнавців кінця ХІХ–ХХ ст., що гуртувались в Кременці навколо Волинської духовної семінарії, Волинського історико-статистичного комітету.

Краєзнавчим дослідженням присвятив усе своє життя О. Цинкаловський. Його внесок у вивчення історії краю є ґрунтовним. О. Цинкаловський – відомий волинський краєзнавець, археолог, історик. На околицях Кременця, молодий вчитель і науковець обстежує залишки кременецького замку, збирає фольклор [11, с.66]. Після закінчення у 1929 р. Варшавського університету працює у Державному археологічному музеї у Варшаві, член Польського археологічного товариства, член НТШ у Львові. Виїжджав з археологічними експедиціями на Волинь, Полісся, Підляшшя для дослідження історичних пам'яток та археологічних знахідок [7, с. 19]. Він є автором монографії з історії Кременця «Крем'янець та його околиці» [28, с. 19] та Володимира «Княжий город Володимир» [26]. Його археологічні дослідження в 1929–1939 рр., як делегата Варшавського Археологічного музею, лягли в основу історії княжого міста Пересопниці, починаючи від доби неоліту [27, с. 16–20]. Авторитет вченого-археолога був значний, так, в Кременецькому повіті у 1936 р. відкрили на глибині 2 м старинну гробницю з людським кістяком, тому з Варшави викликали представника державного археологічного музею п. Цинкаловського, який визначив, що це готське поховання [5].

Значним науковим досягненням О. Цинкаловського є праця «Стара Волинь і волинське Полісся». У ній подаються відомості про всі села і міста Волині [28]. Відзначимо, що сучасні дослідники продовжують здійснювати

посилання на праці О. Цинкаловського [10, с. 98–108]. Сам О. Цинкаловський в одному з інтерв'ю подав такі роз'яснення про появу краєзнавчого словника, зокрема, що «думка про такий словник... виникла під час довголітньої праці на Волині і Поліссі, коли я там на протязі 15 років проводив археологічні дослідження... На місцях, в містечках, чи селах, я використовував інформації старих селян, вчителів, священників, які досить докладно розповідали історію свого села, церкви, двору, окремих місцевостей, де відбувались якісь визначні події...» [1, с. 100]. Відповідно, бачимо наскільки клопіткою була праця вченого. З уваги на те, що значна частина пам'яток відкритих О. Цинкаловським поруйнована, споруди перестали існувати, праці вченого на сьогодні є фактично першоджерелом для сучасного дослідника Волині.

У галузі археології здійснив свої відкриття Юрій Шумовський, священник, громадський діяч, археолог. У 1938 р. він закінчив археологічний факультет Варшавського університету. У 1934–1938 рр. був делегатом з Волині Варшавського археологічного музею. Біля рідного села Мирогощі Ю. Шумовський знайшов багато неолітичних знарядь праці та кераміки. Це були перші його здобутки, якими зацікавились музеї Польщі та Український національний музей у Львові [31, с. 41]. Сам археолог у науково-популярних публікаціях так розповідає про свої знахідки: «На полях с. Мирогощі відкрив я в минулому році велику оселю неолітичну. Знайдено тут кілька сот кремінних знарядь неолітичних, шліфованих і не шліфованих...» [21, с. 310]. В 1934–1935 рр. – нова знахідка молодого вченого. Він відкрив добре збережені поховання неолітичного періоду, які викликали сенсацію в археології Польщі [22]. Свої археологічні знахідки Ю. Шумовський повинен був передавати в музей у Варшаві, але тут спрацьовував патріотизм дослідника, тому він старався знайдені речі передати в історичні установи Львова, Луцька, Дубна [20, с. 49]. Ю. Шумовський віднайшов рештки палеомастодонта. Це була перша знахідка кісток цієї праісторичної тварини в Україні у с. Вілігори поблизу Рівного [23, с. 248]. Наукові здобутки Ю. Шумовського могли бути більшими на рідній землі, але їх перервали історичні обставини та еміграція.

Таким чином, усі ці вищеназвані краєзнавчі розвідки поглиблювали знання про Волинь, сприяли консолідації українців, виховували патріотичні почуття в суспільстві, відповідальність за долю своєї землі. Ці праці є свідченням значного інтелектуального потенціалу національної еліти.

Серед науковців Західної Волині слід згадати мовознавця Б. Кобилянського. Він, випускник Віденського університету, у 1927–1930 рр. працював викладачем іноземної мови в гімназії імені Лесі Українки в Луцьку, а згодом у 1930–1939 рр. викладачем іноземної мови в гімназії у Рівному [20, с. 341]. Тут професор Б. Кобилянський підготував до друку три праці: «Гомін народнього слова» (хрестоматія), «Пісня про Ігорів похід» та «Практика тихого (мовчазного) читання» (методика опрацьована разом з професором Р. Шкляром) [13, с. 200].

Для того, щоб просопографічний портрет української наукової еліти був всебічним, необхідно окреслити працю технічної інтелігенції. Брат Юрія Шумовського – Арсен Шумовський був відомим інженером-механіком, дослідником зварювання металів. Середню освіту здобув у Рівному, а вищу, спочатку у Петербурзькому технологічному інституті, а потім у Київському політехнічному інституті. Був мобілізований до російської армії. У грудні 1917 р. перейшов на службу до війська Генерального Секретаріату. За часів гетьмана П. Скоропадського працював на залізниці та разом у Київській політехніці. В 1920 р. був урядовцем при головному Комісарі УНР в Житомирі [32, с. 135]. За порадою професора Патона, під чийм керівництвом він мав змогу працювати, А. Шумовський покинув Україну та прибув в 1921 р. до Праги, а згодом переїхав до Польщі [31, с. 151]. Найдовше працював на керівних посадах на державній фабриці локомотивів у Хжанові в Польщі. Запровадив методику цілісного зварювання металів (без термічної обробки) [32, с. 137]. Про нього згадує у своєму творі Улас Самчук, зокрема, «Несподівано появився в Крем'янці ... відомий інженер і громадський діяч Арсен Шумовський та інші ... У цьому товаристві я провів цілий час до полудня. Оглядали місто ... багато розмовляли» [18, с. 111].

Представником сфери технічних наук був І. Фещенко-Чопівський, український вчений-металознавець, державний та громадський діяч. Він народився в м. Чуднів на Житомирщині. З 1922 р. І. Фещенко-Чопівський – старший асистент кафедри металургії та металознавства Варшавської політехніки [23, с. 161]. Іван Фещенко-Чопівський залишив спогади про своє життя «Хроніка мого життя», написані стислим, строгим стилем. Перші кроки у науці вченого були успішними [23, с. 165]. В подальшому І. Фещенко-Чопівський працює над проблемою якості і властивостей заліза для виробництва котлів, а паралельно виконує докторську дисертацію. Як згадує сам вчений: «Восени 13 листопада 1927 р. відбулася моя докторська промоція в залі Варшавської Політехніки у присутності Президента Польщі Мосціцького...» [23, с. 174]. З ініціативи І. Фещенко-Чопівського був створений для української молоді стипендійний фонд ім. Симона Петлюри, що діяв на принципах громадської позикової каси [4, с. 323]. Вчений розумів, що слід матеріально підтримувати молодих науковців, щоб вони змогли розкрити себе та досягнути результатів у наукових дослідженнях. У 1937 р. після появи 3-го тому «Металознавства» опертого виключно на власних дослідженнях або використаних учнями під його інструктажем, можна було вже говорити про «наукову школу» професора Фещенко-Чопівського [35, с. 138]. Професор залишив значну кількість наукових праць [34]. Доктор І. Фещенко-Чопівський неодноразово приїжджав з лекціями на Західну Волинь. Наприклад, 14 квітня 1938 р. в м. Кременець, в аудиторії Кременецького ліцею, відбулась публічна лекція професора Краківської гірничої академії доктора інженерії І. Фещенко-Чопівського на тему: «Якими дорогами прямує новочасний промисел?» Відчит, що зібрав українську інтелігенцію міста, був вислуханий з глибоким інтересом [3, с. 373].

Отже, завдяки таким представникам наукової еліти як І. Фещенко-Чопівський українські наукові дослідження проводились та розвивались. При цьому не зважаючи на те, що умови були складними, не було своєї держави, і

необхідно було шукати компроміс з польською адміністрацією, щоб отримати можливість здійснювати свої наукові пошуки.

Варто відмітити доробок українських волинських інтелігентів в церковно-релігійних пошуках. До таких праць віднесемо наукові розвідки Євгена Саковича. Саме 7 лютого 1936 р. відбувся докторський диспут, а 9 березня у залі Університету Йосифа Пілсудського у Варшаві, проходила промоція на доктора історії кандидата богослов'я Є. Саковича. Ступінь доктора історії призначено п. Саковичу за працю «Церква Православна в Польщі в 1788–1792 рр.» [12, с. 261]. Вищезазначене є прикладом того, що волиняни добивались успіхів у науці. Доктор Є. Сакович є автором ряду біографічних статей, присвячених українським релігійним діячам [16, с. 459]. Окремо відзначимо наукову розвідку доктора Є. Саковича «Духовна освіта в Православній церкві в Польщі в другій половині XVIII ст.» [15, с. 218–226].

Серед представників духовної еліти виокремлювався відомий церковний та освітянський діяч професор М. Кобрин. Виходець із багатодітної селянської родини, Михайло Петрович був найстаршим і найобдарованішим. Ще в юнацькі роки глибоко усвідомив, що Бог – «це велике слово, найбільше з усіх слів, що існують в мові людській!.. Віра в існування Бога властива людям. Люди завжди й всюди на всіх ступенях свого розвитку вірили в Бога, почитали його». Саме так розмірковував М. Кобрин у праці „Існування Бога в світі”, виданій у Кременці 1936 р. [2].

Професор Михайло Кобрин викладацьку працю в Кременецькій духовній семінарії поєднував із перекладацькою. Адже у зв'язку з проголошенням автокефалії треба було мати богослужбні книжки українською мовою, налагодити їх видання. Це мало прискорити українізацію Православної церкви. Для цього передсоборне зібрання Православної автокефальної церкви в Польщі розробило специфічне положення про нові переклади церковно-богослужбних книг та їх видання. На зібранні проф. М. Кобрин виступив з доповіддю «Про мову Богослужіння». У ній автор, на основі глибокого вивчення історії Православної церкви, аргументовано стверджує, що запровадження живої мови

народу в Богослужінні – основа пасторської діяльності, яка не порушує традицій Православної церкви. Таку ж позицію на зібранні зайняв відомий вже тоді учений-богослов професор Іван Огієнко [30, с. 266].

Після виходу на пенсію у 1934 р. М. Кобрин очолював українську приватну гімназію в Кременці, яка була осередком національно-патріотичного виховання молоді. За активну громадсько-політичну роботу в боротьбі за права українців Михайла Кобрин польська влада заарештувала й ув'язнила у Березі Картузькій [29, с. 131]. На прикладі його життєпису бачимо, що влада не дуже рахувалась із здобутками українських вчених.

Біографію Василя Біднова дізнаємося з спогадів молодшого товариша Є. Саковича. В. Біднов народився у 1874 р. в м. Широке на Херсонщині. Середню освіту здобув в Одеській духовній семінарії, вищу – в Київській духовній академії, яку закінчив у 1902 р. зі званням кандидата богослов'я [17, с. 237]. У вересні 1921 р. Біднова запросили викладати історію церкви у Кременецькій духовній семінарії. У Кременці В. Біднов знав як український історик церкви, вчений, професор семінарії, редактор «Православної Волині», що видавалася у місті в 20-х рр. ХХ ст. Основною ідеєю цього журналу було підвести світогляд духовенства під нові національно-культурні тенденції в церкві [8, с. 52]. Чимало статей належать В. Біднову, він писав під псевдонімом В. Степовий [30, с. 205]. За активну громадську-політичну діяльність польська влада вислала у 1922 р. В. Біднова за межі повіту [30, с. 87]. Перебуваючи у Варшаві В. Біднов співробітничав з Товариством ім. Петра Могили, зокрема, у 1932 р. на запрошення товариства він приїжджає до Луцька, Рівного та Кременця для проголошення прилюдних лекцій для громадськості з релігійної тематики [17, с. 241]. Він є автор багатьох наукових праць з історії України, церкви тощо. Зокрема, «Школа і освіта на Україні в XI–XVIII ст.» [25]. Для світоглядного портрету потрібно відмітити й особисті якості В. Біднова, як зазначає його студент Є. Сакович, що «...він з'єднував у собі пошану та увагу багатьох: для одних він був добрим знайомим та приємним співбесідником, для других – політичним однодумцем, для третіх – співпрацівником, для четвертих

– добродієм, для п'ятих – керманічем та авторитетним провідником в науці. Не дивно, тому що його скромну кімнату дуже часто відвідували люди різних станів та засобів: духовенство, професори, політичні діячі, журналісти, студенти...» [17, с. 280].

Вищенаведені факти переконливо доводять, що наукова діяльність української інтелігенції Західної Волині розвивалась та була різноплановою, хоча була значно обмежена історичними обставинами, зокрема, дискримінаційною політикою держави. Українська еліта Західної Волині у своїх наукових, літературно-публіцистичних творах прагнула формувати національну свідомість та історичну пам'ять народу з метою майбутнього державотворення. Одним із засобів досягнення поставлених цілей було краєзнавство. На сторінках виданих книг, статтях у журналах чимало публікацій було присвячено історії Волині. Це стимулювало вивчення історії рідного краю та сприяло усвідомленню необхідності єднання українців Галичини і Волині в боротьбі за національне визволення. Представники технічної інтелігенції, які змушені були працювати в іншомовних наукових середовищах, але асоціювали себе з українським народом.

Окремі ідеї, висловлені у творах волинської української еліти, є актуальними і в наш час та потребують ретельного переосмислення.

Список використаної літератури

1. Бор К. Історико-географічний і економічний словник Волині і Волинського Полісся / К. Бор // Літопис Волині. – № 12. – 1977–1978. – С. 99–103.
2. В. Л. Із минулої історії українізації православної Церкви на Волині / В. Л. // Літопис Волині. – Вінніпег, Канада, 1990. – Вип. 16. – С. 76.
3. Відчит проф. І. Фещенка-Чопівського // Церква і нарід. – 1938. – Ч. 8-9. – С. 373.
4. Гелетій Я. Від соціаліста-федераліста до націоналіста (до 125-річчя від дня народження І. Фещенка-Чопівського) / Я. Гелетій // Укр. вісн. – Львів-Республіка Комі-Дубно-Луцьк, 2008-2009. – С. 317–324.
5. Готський гріб під Кременцем // Церква і нарід. – 1936. – Ч. 22. – С. 757.
6. Держархів Рівенської обл., ф. 160. Гофман Якуб, оп. 1, спр. 69.
7. Українська еліта Кременеччини міжвоєнного періоду ХХ ст. : краєзнавчий довід. / авт.-упоряд. І. Скакальська. – Кременець, 2012. – 46 с.

8. *Медведєв С.* Митрополит Діонісій / С. Медведєв, В. Савчук // Краєзнавчі нариси з історії Кременеччини. – Кременець, 2009. – Вип. 1. – С. 55–67.
9. *Охріменко Г.* Олександр Цинкаловський та праісторія Волині / Г. Охріменко [та ін.]. – Луцьк : Волин. обл. друкарня, 2007. – 740 с.
10. *Охріменко Г.* Археологічні пам'ятки Волині в описах іншомовних видань / Г. Охріменко [та ін.] // Волинська книга : історія, дослідження, колекціонування. Науковий збірник. – Острог, 2005. – Вип. 1. – С. 98–108.
11. *Пісоцький А.* Інтелігенція Волині : погляд крізь призму часу / А. Пісоцький, Н. Войтюк. – Луцьк : ВАТ «Волин. обл. друкарня», 2009. – 276 с.
12. *Призначення ступеня доктора історії* // Церква і нарід. – 1936. – Ч. 7-8. – С. 261.
13. *Проф. Б. Кобилянський* // Наша культура. – Варшава, 1935. – Кн. 3. – С. 200.
14. «*Роде наш красний...*» (Волинь у долях краян і людських документах) / упоряд. Л. К. Оляндер, М. М. Кучерепа. – Луцьк : Вежа, 1996. – Т. 2. – 344 с.
15. *Сакович Є.* Духовна освіта в Православній церкві в Польщі в другій половині XVIII ст. / Є. Сакович // Церква і нарід. – 1938. – Ч. 6. – С. 218–226.
16. *Сакович Є.* Перший Волинський кафедральний протоієрей Стефан Симонович / Є. Сакович // Церква і нарід. – 1936. – Ч. 16. – С. 459.
17. *Сакович Є. Ю.* Спомини про професора В. О. Біднова / Є. Ю. Сакович // Церква і нарід. – 1936. – Ч. 7-8. – С. 280.
18. *Самчук У.* На білому коні / У. Самчук // Дзвін. – 1993. – № 2-3. – С. 12–136.
19. *Скакальська І.* Спогади Ю. Шумовського як джерело з історії діяльності духовної інтелігенції Волині першої половини XX ст. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. праць / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2010. – С. 247–249.
20. *Скакальська І.* Політико-соціальні виміри та етнокультурні трансформації української еліти Західної Волині 1921–1939 рр. / І. Скакальська. – Тернопіль : Астон, 2013. – 406 с.
21. *Теодорович М. І.* Історія міста Кременця / М. І. Теодорович – Сідлець, 1904.
22. *Теодорович Н. И.* Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской иерархии / Н. И. Теодорович. – Почаев, 1893. – 270 с.
23. *Фещенко-Чопівський І.* Хроніка мого життя / Іван Фещенко-Чопівський // Фещенко-Чопівський І. Визначні діячі НТШ : життєписно-бібліогр. нарис. – Львів, 2000.
24. *Фонди Кременецького краєзнавчого музею*, од. зб. 39555, спр. 4047.
25. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України*, ф. Р-4465, оп. 1, спр. 398. [Стаття Біднова В.]

26. *Цинкаловський О. М.* Княжий город Володимир: історико-краєзнавчі нариси / О. Цинкаловський. – Друк. за виданням “Учітеся, брати мої”, Львів, 1938. – Луцьк : Настир’я, 2000. – 124 с.
27. *Цинкаловський О.* Пересопниця / О. Цинкаловський // Наша Батьківщина. – 1937. – Ч. 1. – С. 16–20.
28. *Цинкаловський О.* Стара Волинь і Волинське Полісся : краєзнавчий словник / О. Цинкаловський. – Вінніпег, 1986. – 356 с.
29. *Чернихівський Г. І.* Портрети пером : статті, публікації, спогади, рецензії / Г. І. Чернихівський – Кременець ; Тернопіль, 2008. – Кн. 3. – 307 с.
30. *Чернихівський Г. І.* Кременеччина від давнини до сучасності / Г. Чернихівський. – Кременець : Папірус, 1999. – 320 с.
31. *Шумовський Ю.* Зруйноване гніздо, чи Історія однієї священицької родини на Волині / Юрій Шумовський. – США, Саванна, 1994. – Т. 2.
32. *Шумовський Ю.* Зруйноване гніздо, чи історія однієї священицької родини на Волині / Юрій Шумовський. – США, Саванна, 1994. – Т. 3.
33. *Шумовський Ю.* Старовинні пам’ятки Волині / Ю. Шумовський // Церква і нарід. – 1936. – Ч. 10. – С. 310.
34. *Як метал* протистоїть силам його деформуєчим : (уміцнення металів і металічних стовпів) / І. Фещенко-Чопівський. – Львів, 1926. – 70 с.
35. *Ярошевич Д.* Спогад про І. Фещенка-Чопівського / Д. Ярошевич // Літопис Волині. – 1988. – №15. – С. 136–139.